

проектування життєвого простору особистості : зб. наук. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. офлайн-конф., (м. Полтава, 28-29 квіт. 2022 р.) / за ред.: В. В. Фазан, Н. В. Сулаєва, К. В. Седих ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. С. 102–106. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/20667>.

7. Лебедик Л. Управління розвитком креативності особистості. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті* : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. А. Федій, відпов. ред. Ю. Г. Павленко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. Вип. 5. С. 49–59. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/20485>.

8. Тітов І. Г. Методи нейрокогнітивних досліджень креативності: переваги та недоліки. *Синергетичний підхід до проектування життєвого простору особистості* : зб. наук. матеріалів Міжнар. наук.-практ. офлайн-конф., (м. Полтава, 27-28 квіт. 2021 р.) / за ред.: С. М. Шевчук, Н. В. Сулаєва, К. В. Седих ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. С. 284–287. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17550>.

9. Тесленко М. М., Перетяцько Л. Г., Юдіна Н. О. Формування стресостійкості як чинник самоефективності особистості в ситуації невизначеності. *Синергетичний підхід до проектування життєвого простору особистості* : зб. наук. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. офлайн-конф., (м. Полтава, 28-29 квіт. 2022 р.) / за ред.: В. В. Фазан, Н. В. Сулаєва, К. В. Седих ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. С. 208–211. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/20715>.

10. Яновська Т. А. Стресостійкість як чинник збереження працездатності правоохоронця в різних умовах діяльності. *Синергетичний підхід до проектування життєвого простору особистості* : зб. наук. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. офлайн-конф., (м. Полтава, 28-29 квіт. 2022 р.) / за ред.: В. В. Фазан, Н. В. Сулаєва, К. В. Седих ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. С. 244–247. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/20734>.

НАУКОВА ШКОЛА ПСИХОЛОГІЇ БАГАТОВИМІРНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Моргун В. Ф.

*Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
v.f.morgun@gmail.com*

Актуальність проблеми. Авторів цих рядків у жовтні 1980 року пощастило стати співзасновником і очільником (по 2012 р.) кафедри психології Полтавського педагогічного, що була відокремлена від кафедри педагогіки за дозволом Міністерства України і наказом ректора інституту І. А. Зязюна. Одним із вагомих досягнень кафедри є підготовка фахівців найвищої кваліфікації – докторів наук та професорів, які, як правило, стають засновниками і лідерами

власних наукових шкіл. За ці роки закінчили докторантури учні автора, колишні доценти кафедри В. В. Колінько, який рано пішов із життя, і Т. А. Устименко, тепер – професор Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. Захистили докторські дисертації з геронтопсихології О. Г. Коваленко, тепер – професор Краківського університету Комісії з освіти (Польща), Київського національного університету технологій і дизайну, з політичної психології Т. М. Траверсе (Пазюченко), тепер – професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Також надавалася консультативна підтримка запрошеним на кафедру докторам психологічних наук К. В. Седих (із 2012 по 2023 р. завідувач кафедри), тепер – професор кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», та професору С. П. Яланській, тепер – декан факультету психології і соціальної роботи ПНПУ імені В. Г. Короленка. У 2019 році повернулася на кафедру доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, доцент М. М. Кононова. Протягом багатьох років сумісниками на кафедрі працювали доктори, професори, академік НАПН України Л. Ф. Бурлачук та Почесний академік НАПН України В. В. Рибалка.

Отже, сьогодні на кафедрі психології активно розвиваються дві наукові школи – проф. В. Ф. Моргуна та доктора педагогічних наук, кандидата психологічних наук, проф. М. М. Кононової [19; 22; 29].

Мета історико-психологічного дослідження – окреслити шлях становлення, основні здобутки та перспективи авторської наукової школи психології багатовимірної особистості.

Методика та організація дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися методи вімкненого спостереження, бесіди, аналізу документів, перед усім – наукових публікацій, та інтроспекції.

Результати дослідження. За основу викладу змісту матеріалу взято характеристики і параметри опису наукової школи, що запропоновані Міністерством освіти та науки України.

Наукова школа проф. В. Ф. Моргуна «Психологія багатовимірної особистості» [5; 6; 8-9; 13; 19; 20] склалася в 90-ті роки минулого століття.

Генеалогічне древо школи має витоками наукову школу «діяльній теорії навчання» академіка Н. Ф. Талізінної (наукова керівниця автора). Вона належить до школи «психіки як орієнтувальної діяльності» батька «теорії поетапного формування розумових дій», професора П. Я. Гальперіна, який, у свою чергу, був представником «харківсько-московської» школи «діяльній підходу» («теорії діяльності») в психології О. М. Леонтєва, Л. І. Божович та ін. В українській психології методологічно спорідненими є наукові школи «вікової та педагогічної психології розвитку» Г. С. Костюка, «вчинкової психології» В. А. Роменця, «генетичної психології» («генетико-моделюючої методології») С. Д. Максименка, «розвивального навчання» О. К. Дусавицького.

Науковий і професійний статус засновника школи: кандидат психологічних наук; професор кафедри психології факультету психології і

соціальної роботи; Почесний професор ПНПУ імені В. Г. Короленка; Почесний професор Міждержавного інституту українсько-казахстанських відносин імені Н. А. Назарбаєва (Київ); Відмінник освіти УРСР; Заслужений працівник освіти України.

Наукова активність лідера і членів наукової школи. Захистив на засіданні спеціалізованої вченої ради Московського державного університету імені М. В. Ломоносова кандидатську дисертацію «Психологічні умови виховання пізнавального інтересу учнів до навчального предмету» (1979) за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія. Науковий керівник – академік Н. Ф. Талізїна.

Керівництво дисертаціями: захищено 9 кандидатських дисертацій (А. А. Чунаєв, 1982; В. В. Колінько, 1988; Л. І. Дубовая, 1991; Н. О. Чайкіна, 1997; А. С. Харченко, 2000; Н. О. Гончарова, 2007; Р. М. Білоус, 2010; О. С. Куш, 2011; Р. М. Ільченко, 2023 [3]). Троє учнів автора – Н. О. Гончарова, А. С. Харченко, Н. А. Чайкіна – досвідчені доценти кафедри психології.

Участь у розробці міжнародних, всеукраїнських та регіональних проектів. Керівник наукової теми кафедри психології «Проблема періодизації розвитку особистості в ході життя» (координувана Академією педагогічних наук СРСР у 1986-1990 рр.) – із 1981 р. і дотепер, співвиконавці – Н. О. Гончарова, В. В. Колінько, Т. А. Устименко, А. С. Харченко, Н. О. Чайкіна, Н. О. Юдіна, Т. А. Яновська та ін. [2; 7; 28; 30]; співзасновник і член Науково-дослідної лабораторії з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В. І. Вернадського під егідою Комісії НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського (з 2021 р. [24]), яку заснував доктор педагогічних наук А. П. Самодрин; В. Ф. Моргун і представники наукової школи брали активну участь у розробці міжнародних проектів із макаренківської педагогіки та психології (на чолі з академіками М. Д. Ярмаченком, І. А. Зязюном, Г. Хіллїгом та ін. [14; 21]); німецького фонду Еберта з формування сучасного економічного мислення в Україні (на чолі з В. В. Зелюком, разом із Т. А. Устименко); проекту ЮНЕСКО (Париж) із профорієнтації молоді (українську частину якого очолював В. Ф. Моргун, разом із В. В. Коліньком, Н. О. Чайкіною [10]); співвиконавець всеукраїнської програми з інтеграції викладання природничо-наукових дисциплїн і курсу «Довкілля» (на чолі з академіком НАПН України В. Р. Ільченко, разом із Н. О. Юдіною, Т. А. Яновською [12]); регіональної програми «Вчитель: школа-педвуз-школа» (на чолі з академіком НАПН України І. А. Зязюном, разом із Н. О. Гончаровою, В. В. Коліньком, Т. А. Устименко, А. С. Харченко, Н. О. Чайкіною, Н. О. Юдіною, Т. А. Яновською [10; 26-27; 30]); керівник трьох регіональних госпдогвірних науково-прикладних досліджень за проблемою: «Профорієнтація молоді на робітничі професії» на замовлення: Полтавського турбомеханічного заводу (1981-1983 рр.), Регіонального управління «Полтаванавтогазгеологія» (1984-1988 рр.), Кременчуцького

автомобільного заводу (1989-1992 рр.), разом із В. В. Коліньком, Н. О. Чайкіною [1; 17-18]; тощо.

Іміджеві характеристики наукового лідера. Співзасновник, член редколегії (заступник у 2012-2019 рр. головного редактора) журналу «Психологія і особистість» (К.-Полтава, з 2012 р.), член редколегій педагогічних журналів «Постметодика» (Полтава, з 1994-2020 р.), «Витоки педагогічної майстерності» (Полтава, з 2020 р.); співзасновник і член правління Всеукраїнської ГО «Товариство психологів України» (Київ, із 1996 р.); співзасновник і член правління Української асоціації Антона Макаренка та Міжнародної макаренківської асоціації (Полтава, з 1991 р.); співзасновник, член і голова Полтавського відокремленого відділення Асоціації політичних психологів України (Київ, із 1995 р.); член Національної психологічної асоціації України (Київ) у складі Європейської федерації психологічних асоціацій – Брюссель, Бельгія (European Federation of Psychologists` Associations – Brussels, Belgium, із 2017 р.); співзасновник, почесний член і голова Полтавського осередку Всеукраїнської психодіагностичної асоціації (Київ, із 2013 р.); тощо.

Висновки з головних здобутків розроблених лідером наукової школи психології багатовимірної особистості тем.

1. Створено багатовимірну теорію особистості; запропоновано цілісну періодизацію розвитку людини протягом усього життя на основі переїєрархізації класичних критеріїв періодизації; розроблено 20 оригінальних та модифікованих методик психодіагностики особистості, серед яких – опитувальник реального, бажаного і фантастичного бюджетів часу людини, мотивації кохання, багатовимірний аналіз вільних словесних асоціацій, аналізу досягнень людини з метою профілювання та профорієнтації, експертної співбесіди з абітурієнтами, історико-психологічний портрет фахівця тощо [16; 18; 26]; визначено п'ять типів інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання: темпова, емоційна, профільна, рівнева, формодіяльнісна [12; 31]; досліджена динаміка полімотивації школярів із I до XI класу [4; 11; 25].

2. Запропоновано сім критеріїв справжнього кохання: «кристалізація», єдності ціннісних орієнтацій, самовідречення, «перевтілення душ», терпіння і терпимості, продовження роду [15]; узагальнена система вікової профорієнтації: від гармонійного розвитку задатків і здібностей немовлят до підвищення кваліфікації, перекваліфікації та реорієнтації в професію у зрілому віці; розроблено оригінальну концепцію психології дезінформації [23; 32]; у працях із макаренкознавства доведено, що такі фундаментальні психолого-педагогічні принципи А. С. Макаренка, як: (1) «все краще – дітям (включаючи найкращі види праці та спілкування з найкращими людьми)»; (2) «якомога більше поваги до людини, якомога більше вимогливості до неї»; (3) «різновікові колективи / загони, групи, бригади, команди...» – повинні стати не тільки надбанням колоністів чи комунарів, але – кожної дитини людства.

3. Лідер школи є автором, співавтором чи науковим редактором понад 400 наукових публікацій, серед яких 2 належать до науково-метричної бази Scopus та 8 – до Web of Science, є одним із провідних серед науковців університету за індексом цитування h-Гірша.

До перспектив наукової школи психології багатовимірної особистості можна віднести подальшу теоретичну розробку проблеми особистості, її розвитку протягом життя, та впровадження наукових надбань у психологічну освіту та практику. На часі – створення Національної психологічної служби України для забезпечення превентивного психодіагностичного і консультативного супроводу людини в ході доленосних виборів (профілю освіти, професії, супутника життя) та подолання кризових ситуацій у наслідок війни, хвороб, природних і техногенних катастроф.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончарова Н. О. (2010). Основи професійної орієнтації. Навч. пос. / за ред. В. Ф. Моргуна. К.: ВД «Слово». 168 с. (Із грифом МОНУ).
2. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навч. посібник / Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко; наук. ред., авт. передмови і додатку В. Ф. Моргун. К.: ВД «Слово», 2013. 264 с. (Із грифом МОНУ).
3. Ільченко Р. М., Мюррей М., Моргун В. Ф. (2021) Динаміка соціально-психологічних та особистісних показників реадаптації постнаркозалежних дорослих осіб за методом М. Мюррей. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* / Editor-in-chief: Dr. X. Vámos. IX (96), Issue: 245, Budapest, 2021 Feb. P. 71-77 / 89 с.
4. Лебедик М. П., Моргун В. Ф. (2020). Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу: Моногр. / авт. вступу Н. М. Вradій; наук. редактор і авт. післямови В. В. Радул. Харків: Мачулін,. 314 с.
5. Максименко С. Д. (2017). Створена відома полтавська наукова школа «психології багатовимірної особистості». *Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція*. Зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. семін. з міжн. участю (м. Полтава, 23 березня 2017 р.) [Електронний ресурс] / ред. колегія: С. Д. Максименко, М. І. Степаненко, С. М. Шевчук, Н. В. Сулаєва, К. В. Седих, В. Ф. Моргун (відп. за випуск). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. С. 16. Режим доступу: <http://dspase.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7803>
6. Монистическая концепция многомерного развития личности: Аннотированный библиографический указатель с 1984 по 1988 год (1989) / состав. В. Ф. Моргун. Полтава. 56 с. (138 праць).

7. Моргун В. Ф., Ткачева Н. Ю. (1981). Проблема периодизации развития личности в психологии. Учеб. пос. М.: МГУ. 84 с.
8. Моргун В. Ф. (1984). Многомерная монистическая концепция развития личности. *Психологические проблемы индивидуальности* / под ред. Б. Ф. Ломова, М. Й. Палея и др. М. – Л., Вып. 2. С. 24-28.
9. Моргун В. Ф. (1986). Схема многомерной структуры личности. Гамезо М. В., Домашенко И. А. *Атлас по психологии*. М.: Просвещение, С.70.
10. Моргун В. Ф. (1988). Профессиональная ориентация будущих педагогов. *Учитель, которого ждут* / под ред. И. А. Зязюна. М.: Педагогика. С. 64-85.
11. Моргун В. Ф. (1990.). Мотивация разносторонней деятельности учащихся. *Учителям и родителям о психологии подростка* / под ред. Г. Г. Аракелова. М.: Высш. шк. С. 91-129.
12. Моргун В. Ф. (1996). Інтедифія освіти: психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін. Курс лекцій / відпов. за вип. акад. В. Р. Ільченко. Полтава: Наукова зміна. 78 с.
13. Моргун В. Ф. (2002). Наукова школа «Психологія багатовимірної особистості» // *Інноваційна діяльність Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка* / за ред. В. О. Пащенко. Полтава: ІОЦ ПДПУ імені В. Г. Короленка, С. 45-46.
14. Моргун В. Ф. (2002). Психологія особистості в педагогіці А. С. Макаренка. Факсимільний збірник праць 1988-2001 рр. Полтава: АСМІ. 84 с.
15. Моргун В. Ф. (2007). «Багатовимірний опитувальник мотивації кохання» як критеріально-орієнтована методика психодіагностики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Зб. статей / за ред. С. Д. Максименка, М. М. Слюсаревського. Вип. 16. Київ, С. 268-277.
16. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. (2009). Основи психологічної діагностики. Навч. пос. / К.: ВД «Слово». 472 с. (2-е вид. – 2012; 3-е вид. – 2013). (Із грифом МОНУ).
17. Моргун В. Ф. (2014). Антиномії землеробства: геноцид або порятунок народу / В. Ф. Моргун // *Вернадськийська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем*. Зб. матер. ІV Всеукраїн. Моргунівських читань із міжн. участю, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця / за ред. В. І. Аранчій та ін.; відпов. за вип. П. В. Писаренко, М. М. Опара, В. Ф. Моргун. Полтава: Дивосвіт. С. 99-104.
18. Моргун В. Ф. (2014). Підвищення культури екзистенціальних виборів людини засобами психодіагностики. *Психологічна культура: види, інваріанти, розвиток*. Колект. моногр. / [Боришевський М. Й.,

Завацька Н. Є., Карпенко З. С., Кузікова С. Б., Савчин М. В. та ін.; відп. ред. Г. Є. Улунова]. Суми: ВВП «Мрія», С.175-200 / 404 с.

19. Моргун В. Ф. (2015). Багатовимірна теорія особистості, або 32 роки на чолі кафедри психології (1980-2012). Шевчук В. В., Чепа М.-Л. А. *Історико-культурні передумови становлення Полтавської психологічної школи у XVIII-XX століттях*: моногр. К.: ВД «Слово». С. 219-251 / 256 с.

20. Моргун В. Ф. (2017). Багатовимірна концепція особистості та інтеграція теорій діяльності, установки і вчинку. *Філософія психології: тексти*. Хрестоматія для студентів психологічних спеціальностей / укладачі: Ю. Л. Горбенко, Ю. О. Клименко, В. Ф. Моргун (відпов. за вип.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. С. 194-210 / 402 с.

21. Моргун В. Ф. (2018) Антон Макаренко – герой та ізгой української педагогіки. Полтава. 34 с.

22. Моргун В. Ф. (2019). Гуманно-демократичний менеджмент первинного колективу на прикладі кафедри психології вищого навчального закладу. Рибалка В. В. *Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства*: метод. посібник / В. В. Рибалка, А. П. Самодрин, В. Ф. Моргун; за ред. В. В. Рибалки. К.: ТАЛКОМ,. С. 89-108 / 280 с.

23. Моргун В. Ф. (2020). Психопрофілактика вірусу дезінформації. *COVID-19 в измерениях философии, психологии и педагогики*: пособие / науч. ред. В. В. Рыбалки, А. П. Самодрин; кол. авт. К., Днепр, Кременчук: ПП Щербатых А. В. С. 39-53 / 396 с.

24. Моргун В. Ф. (2021) Багатовимірна топологія ноопсихології особистості, її менталітету та інтедифії (*інтеграції та диференціації*) освіти. *Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука*. Колект. моногр. / Моргун В. Ф., Рибалка В. В., Самодрин А. П. та ін.; за наук. ред. А. П. Самодрин. Київ-Кременчук: ПП Щербатих О. В. Т. 1. С. 208-234 / 352 с.

25. Проблеми мотивації особистості в сучасному освітньому просторі: колект. моногр. (2020) / наук. ред. Л. В. Герасименко, В. Ф. Моргун. Кременчук: ПП Щербатих О. В. 2020. 260 с.

26. Психодіагностика особистості підлітка. Навч.-метод. пос. (2009) / за ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна. К.: ВД «Слово»,. 136 с. (2-е вид. – 2013). (Із грифом МОНУ).

27. Психология общения (2011). Энциклопедический словарь / под общ. ред. А. А. Бодалева. М.: Когито-Центр. 600 с. (Статті В. Моргуна: с. 40-41, 464-465, 571).

28. Седих К. В., Моргун В. Ф. (2015). Делінквентний підліток. Навч. пос. – 2-е вид., доп. К.: ВД «Слово». 272 с. (1-е вид. – Полтава, 1995; 3-е вид. – К., 2019).

29. Седих К. В., Моргун В. Ф., Метельська Н. Й. (2018). Кафедра психології: історія, сьогодні, викладачі. *Психолого-педагогічний факультет ПНПУ імені В. Г. Короленка*. Монографія / [М. І. Степаненко, Н. В. Сулаєва, О. А. Гнізділова та ін.]; голов. ред. Н. В. Сулаєва. Полтава: ТОВ «АСМІ». С. 111-156 / 307 с.

30. Фридман Л. М., Кулагина И. Ю. Психологический справочник учителя. М.: Просвещение, 1991. 288 с. (Про В. Ф. Моргуна: стор. 11; 137; 287; 2-га стор. 2-го форзацу).

31. Morgun, V. F. (1980). Suggestopedu – a valid practice based on unremarkable theory. *Prospects: Quarterly review of education*. Paris. Vol. 10. No. 4. P. 403-414. [ЮНЕСКО, Париж, Франція; Scopus]. (Видано також багатьма мовами ООН, Нью-Йорк, США: арабською, іспанською, китайською, німецькою, французькою тощо).

32. Morgun, V. F. (2020). Psychoprophylaxis of the Disinformation Virus. *Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual* / Ed.: V. V. Rybalka, A. P. Samodryn, V. F. Morgun and others; a team of authors. Zhytomyr : Publisher O. Yevenok. P. 81-96.

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК ЗДАТНІСТЬ ВІДПОВІДАТИ ВИКЛИКАМ ЖИТТЯ

Назарук Н. В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
natalia.nazaruk@pnu.edu.ua*

У час соціальних випробувань, війн, природних катаклізмів, життєвих криз все частіше приходить розуміння того, що людині потрібно бути стійкою, тобто мати життєву стійкість, бути незламною, жити своє життя повноцінно, налаштовуватися не на забіг на коротку дистанцію, а на марафонський біг.

Життєстійкість є питанням якості життя людини, її можливості самореалізації у професійному та особистому житті, її здатності бути щасливою і задоволеною собою і життям.

Життєстійкість особистості – це вміння ефективно жити попри життєві труднощі та перешкоди. Це вміння людини пристосовуватися до нових умов, часто дуже несприятливих, вміння не опускає руки, не топити відчай в алкоголі, а жити гармонійно, тут-і-тепер, радіти, плакати і сміятися, дихати на повні груди. Чому одним людям це вдається, а іншим – ні? Може це вроджена якість, яка дістається обраним? І щоб мати життєвий стержень, треба з цією здатністю народитися. Психологи говорять, що це не дарунок Бога чи долі, а набуток, який можна розвинути в собі, виплекати його або вистраждати, коли несприятливі обставини життя гартують цю якість особистості.

Сучасній людині буває важко зрозуміти, чого хоче саме вона, адже зовнішнє середовище нав'язує дуже багато вимог, шаблонів та стереотипів. І людина може потрапити, як пише Віктор Франкл, у полон колективного